

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

6-2024

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

A.Sharafiddinov	
Farg'ona viloyatini Rossiya imperiyasining xom ashyo bazasiga aylantirilishi (XIX asrning ikkinchi yarmi).....	203
M.M.Temirova	
O'zbekistonda ichki ishlar organlari profilaktika inspektorlarining jamoat tartibini saqlash bo'yicha amalga oshirilgan islohotlarining dastlabki bosqichlari	208
Q.Sulaymonov	
Iqtisodiyotni globallashtirishda informatsiyaning o'rni	213
X.E.Xodjamberdiyev	
Ikkinchi jahon urushi yillarida O'zbekistonda agrar sohani rivojlantirilishi va uning aholi turmush tarziga ta'siri.....	216
A.A.Xakimov, O.Sh.Ubaydullayev	
Farg'ona vodiysi shaharsozlik madaniyatining xususiyatlari va rivojlanishi (Sho'rabashot dehqonchilik madaniyati misolida).....	222
M.M.Abdullayeva	
Zamonaviy o'zbeklar shaxsiyatida gender stereotiplarining namoyon bo'lish darajasi (Namangan viloyati misolida)	226
F.Abdurasulova	
Buxoro amirligida diniy ta'limning Amir Shohmurod va Amir Haydar hukumronligi davrida rivojlanishi	232
A.A.Aloxunov	
Yangilangan saylov tizimi – yurt taraqqiyotining kafolati	236
M.B.Siddiqov	
Ikkinchi jahon urushi yillarida pensiya tizimi	241
G.A.Abdug'aniyeva	
Harbiy xizmatga chaqiruvlarda tibbiy ko'rikdan o'tkazish masalasi	247
N.V.Karimova	
Farg'ona vodiysi antik davr shaharlari tarixiy–topografiyasining o'rganilishi.....	252

ADABIYOTSHUNOSLIK

A.G.Sabirdinov	
Xudoyberdi To'xtaboyevning qahramon yaratish mahorati	257
G.V.Abdullayeva	
Bolalar she'riyatida lirik qahramon masalasi.....	260
S.Q.Mamatova	
Nuh Alayhissalom obrazining tarixiy asoslari.....	267
N.Y.O'roqova	
Yangi o'zbek she'riyatida o'simlik obrazlari talqini	271
D.A.Qahharova	
Lirikada ko'ngil timsolining genezisi va tarixiy takomili.....	280
S.A.Xaqnazarova	
An'ana va novatorlik: nazariy asos, takomil va turlar	287
M.Islomova	
Hayot haqiqati va badiiy tafakkur	290
A.A.Qayumov, D.G'.Gafurova	
Badiiy detalning poetik vazifasi (X.Do'stmuhammadning "Jodi" asari misolida)	294
Y.B.Eshmatova	
Turk hikoyachiligida an'ana va yangilanishlar sintezi.....	299
Д. О.Турдалиев	
Интеграция устного народного творчества в сказках а.с. пушкина: фольклорные корни и литературные трансформации	303
F.B.Sultonqulova	
Usmon Azim she'riyatida lirik qahramon tabiati	306
G.A.Jurayeva	
Bolalar she'riyatida shakliy -mazmuniy yangilanish hamda izlanishlar.....	310



TURK HIKOYACHILIGIDA AN'ANA VA YANGILANISHLAR SINTEZI

СИНТЕЗ ТРАДИЦИИ И НОВШЕСТВ В ТУРЕЦКИХ РАССКАЗАХ

THE SYNTHESSES OF TRADITION AND INNOVATIONS IN TURKISH STORYTELLING

Eshmatova Yulduz Boymaxmatovna 

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti O'zbek va rus tillari kafedrası dotsenti, PhD

Annotatsiya

Mazkur maqolada turk yozuvchisi Yashar Kamolning "Issiq kunda" hikoyasida ona va bola obrazi talqini tadqiq qilinadi. Hikoyadagi tarang psixologik vaziyat yozuvchining uslubiga xos folklor an'analarga ham oydinlik kiritiladi. Adib badiiy izlanishlaridagi baxtsiz bolalik o'z asarlariga obraz bo'lib ko'chib o'tganligiga ham munosabat bildiriladi.

Аннотация

В данной статье рассматривается интерпретация образа матери и ребенка в повести «В жаркий день» турецкого писателя Яшара Кемала. Напряженная психологическая обстановка в рассказе также проливает свет на характерные для стиля писателя фольклорные традиции. Есть и реакция на то, что несчастливое детство художественного поиска писателя было перенесено в его произведения как образ.

Abstract

This article discusses the interpretation of the image of mother and child in the story "On a Hot Day" by the Turkish writer Yasar Kemal. The tense psychological situation in the story also sheds light on the folklore traditions characteristic of the writer's style. There is also a reaction to the fact that the unhappy childhood of the writer's artistic search was transferred to his works as an image.

Kalit so'zlar: modernizm, postmodernizm, intuitiv, dramatik, janr, polotno, **obraz, uslub, syujet, psixologik talqin.**

Ключевые слова: модернизм, постмодернизм, интуитивность, драматургия, жанр, полотно, образ, стиль, сюжет, психологическая интерпретация.

Key words: modernism, postmodernism, intuitiveness, dramaturgy, genre, canvas, image, style, plot, psychological interpretation.

KIRISH

Jahon adabiyotshunosligida hikoya janri poetikasi borasida qator tadqiqotlar yaratildi. Antik yunon madaniyatidan to hozirgi kunga qadar olib borilgan ilmiy izlanishlar shuni ko'rsatmoqdaki, mavjud janr tendensiyalari mutassil yangilanib borishi ayni haqiqatdir. Zamonaviy turk yozuvchilari badiiy izlanishlarida hikoya janri modernizm va postmodernizm kabi adabiy oqimlar o'lchovida juda ko'plab namunalari uchratish mumkin. Turk hikoyachiligini badiiy san'at darajasiga olib chiqqan yozuvchilar ayollar obrazini teran idroklaydi. Shunday ekan, badiylik modusi o'z-o'zidan taraqqiy qilmaydi. Buning bosh sababi mamlakatdagi ijtimoiy-siyosiy azim evrilishlar ham turk adabiyotida katta bir polotnoni qamraydi. Turk badiiy nasri haqida so'z borganda XX asr adabiy manzaralari ko'z o'ngimizda namoyon bo'ladi. Buning ikki jihati fikrimizni to'laonli quvvatlaydi: birinchidan, hikoyachilik birinchi jahon urushidan keyin yangi bosqichga ko'tarildi, ikkinchidan jamiyat hayotidagi ijtimoiy-maishiy muammolar girdobida qolgan bani bashariyat maqsad-intilishlari kun tartibidagi asosiy vazifalardan biriga aylanib qoldi. "1960-1980 yillar turk nasrida adibalar hikoyachiligi bo'rtib ko'rinadi. Bu hikoyalar o'zigacha bo'lgan erkak yozuvchilar hikoyachiligidan uslub, obraz, syujet, psixologik talqin usuli, ayniqsa, ayol qalbini teran tasvirlashi bilan farq qiladi. Bu davr ayollar hikoyachiligida ko'zga tashlangan monolog-hikoya shakli turk zamonaviy nasri uchun yangilik edi. Qisman intuitiv, qisman lirik va dramatik tuyg'ularga yo'g'rilgan, ma'lum darajada dekadent kayfiyatga o'xshab ketadigan monolog-hikoyaning eng yetuk namunalari ikki turk adibasi – Naziha Merich va Firuzan tomonidan yaratildi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Yangilanayotgan davrda zamondosh ayolning qalbi, ichki kechinmalari, ruhiy holati qalamga olindi. Ayol ba'zan ojiz, zaif, kuchsiz, ba'zan irodali, chidamli, bardoshli, qanoatli, ba'zan esa ham ma'naviy, ham madaniy qashshoq, ba'zida fidoyi ona siymosida tasvirlandi.⁷¹, - deya yozadi filologiya fanlari doktori P.Kenjaeva. Bundan ko'rinadiki, turk hikoyachiligining ilk ildizlari XX asr boshlarida badiiy adabiyotga kirib kelgan Umar Sayfiddin izdoshlari Yashar Kamol izlanishlarida yanada yuksak darajada taraqqiy etdi. 60-yillarga kelib ko'plab yozuvchilar jahon adabiyotida hikoya janri poetikasiga tub burilish yasadi. Turk adabiyotining yorqin ijodkorlaridan biri Yashar Kamol badiiy izlanishlarida hikoya qilish san'ati boshqalarnikidan juda katta farq qiladi. Chexov, A.Qahhor singari Yashar Kamol ham siqiq bir tarzda voqelikni idroklaydi. Uning hikoyalarida tugun – konfliktga keng yo'l ochadi.

Bolaligida baxtsiz hodisa sabab besh yosharligida o'ng ko'zidan ayrilgan adib ilk ijodini qishloqdoshlariga jozibali maktublar yozish bilan boshlagan Yashar Kamol turk yozuvchilari orasida birinchilardan bo'lib Nobel mukofotini qo'lga kiritadi. Baxtsiz bolalik – yetimlik va haqirlik Yashar Kamolni kuchli yozuvchi bo'lib ulg'ayishiga turtki bo'ladi. Adibning "Issiq kunda" nomli hikoyasida ayol – ona obrazining teran psixologik talqini ko'ramiz:

Bola: «Onajon, – dedi. – Onajon ertaga ertalab kun yorishmasdan uyg'ot meni».

– Yana uyg'onmaysan baribir.

– Uyg'onmasam igna suq etimga. Sochlarimni tort. Ur meni.

Yuzlari oppoq oqargan, nozik xotinning qora ko'zlari sevinchli bir shu'la bilan yiltiradi.

– Shunda ham uyg'onmasang-chi?

– O'ldir meni.

Xotin bor kuchi bilan bolani quchog'iga olib, bag'riga bosdi.

– Jonim! – dedi.

– Uyg'onmasam... – bola o'ylandi va birdan: – og'zimga qalampir tiq! – dedi.

Onasi yana zo'r shafqat bilan, ko'zlari yoshlangan holda uni bag'riga bosib o'pdi.

Bola tinmasdan yana takrorladi:

– Eshitib qo'y, agar uyg'onmasam, og'zimga qalampir tiq, xo'pmi!

– Jonim! – dedi ona.

– Qalampir juda achchiq bo'lsin.

Erkalanar, tepinib sho'xlik qilar va to'xtamasdan qichqirardi:

– Achchiq qalampir, qip-qizil qalampir... Bir achitsinki og'zimni... bir achitsinki... darrov... darrov uyg'onaman.

Onasining qo'lidan qutulib, u yugurgancha ayvonga chiqib, to'shagiga yotdi. Dim bir yoz kechasi... Ko'k yuzida xira miltillagan yulduzlar va g'ildirakday yumaloq katta oy... To'shakdan sassiq ter hidi keladi[68].

Keltirilgan parchada yozuvchi ona va bolaning ixcham bir dialogini tasvirlaydi. Rus adabiyotida Chexov singari ixcham tasvirlash prinsiplari Yashar Kamol (Kamol Sodiq Go'kchali) badiiy izlanishlarida yanada yorqinroq bo'yoqlarda yuzaga chiqadi. Hikoyada Usmon ismli bolaning "bolalikdan mehnatga" qiziqishi, oilasiga xizmat qilib pul topishi, qashshoqlikning azobu uqubatlaridan xalos bo'lish uchun "Erta uyg'onish"ga odatlanishi idrokalanadi. Yozuvchi mehribon volidasining Usmon haqidagi quyg'u va iztiroblari kuchli drammatizm bilan yo'g'irlgan. Ayniqsa, murg'aq bolakayning tafakkuri ham, maqsad-intilishlari ham xuddi katta odamlar kabi fikrlash tarzi ham "erta uyg'onish"ga juda mos va xosdir. Shuni alohida qayd etish lozimki, Yashar Kamol juda ko'pchilik hikoyalarida, qissalarida – ayol obrazini ziyraklik bilan qalamga oladi. Bolalar hayoti, ularning unib-sishlari, barkamol shaxs bo'lib voyaga yetishlari yozuvchi ijodiy konsepsiyasining ajralmas halqalaridir desak, aslo mubolag'a bo'lmaydi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Yozuvchi qisatining nihoyatda og'ir mashaqqatlari ning har bir asariga ko'chib o'tganligini o'qiganimizda asarlarida ham bu hol sezilib turadi. "Issiq kunda" hikoyasi ona va bola orasidagi kuchli dramatik muloqot, bolaning ruhiyatidagi o'sish-o'zgarishlar, ilmga va mehnatga chanqoqlik yozuvchining o'z avtobiografiyasini yodimizga soladi. U hatto o'rta maktabni ham tugata olmagan.

⁷¹ Kenjaeva П. XX asr turk hikoyachiligining taraqqiyot tamoyillari. www.kknews.uz/uz/15897.html

ADABIYOTSHUNOSLIK

Shunday bo'lsa-da, jahon adabiyotida Yashar Kamol nomi bilan shuhrat qozondi. Yashar Kamol hikoyalaridagi dialoglar inson ichki olamini teranroq anglashga keng yo'l ochadi. Har bir ta'kid bag'rida ijodkorning qalb og'riqlari, bolaligi, butun insoniyatga mehr uloshuvchi ramz sifatida gavdalanadi:

Ona g'azab bilan: «Uyg'otmayman» dedi. «Uyg'otmayman, ochimizdan o'lsak o'laylik. Bir bolaning ishlagani nima bo'lardi?»

Ko'zlarini uning ingichka qo'liga tikib, hozirga qadar bolasining bunchalik zaif ekanligining farqiga bormagani o'zini taajjublantirdi.

– Ochimizdan o'lsak ham o'laylik.

Uzun soch o'rimini og'ziga solib, qattiq chaynadi. Pastdan eri baqirdi:

– Yana uyg'onmadimi?

Xotin erkalagan, yolborgan bir tovush bilan: – bola faqirdan nima istaysan? – dedi, – mushtday joni bor. Suyaklari sinadi og'ir ishda...

Eri achchiqlandi:

– Bugun vaqtli uyg'onishi kerak! Uyg'onsin deyman senga! Ishlasin! Tanballikka o'rganmasin. Bolalikdan pishmog'i kerak.

Xotin norizo ahvolda qo'rqa-qo'rqa:

– Qo'li shu qadar ingichka-ki... – dedi.

Bolaning boshiga borib turdi. Par singari nozik bolani uyg'otib issiq kunda ishga jo'natishga ko'ngli hech rozi emas edi.

– Pastdan kelgan g'azabli tovush:

– Uyg'ot! – dedi, – ot haydaydi. Mustafo og'olarga so'z berganmiz. Agar bormasa, qaerdan bola topadilar so'ngra? Xotin:

– Hoy odam! – dedi, – hech ko'nglim chopmayotir. Bir nozikki... Uning ishlashi bizni boy qilarmidi?

Erkak:

– Hozirdan ishlashga o'rgansin – dedi.

Xotin bolaning sochlarini siladi. Sekin uyg'ota boshladi:

– Usmonim, Usmonjonim tur, qo'zichog'im tur, tong yorishdi. Usmonim.

Bola ingradi. Asta bir yondan ikkinchi bir yonga ag'darildi.

– Usmonim, qo'zichog'im! Tong otib qoldi...[2].

Hikoyaning nomiga e'tibor berilsa issiq kunda deb nomlanadi. Bir oila maishiy turmushidan olingan voqelik butun turk xalqining boshidan o'tkazayotgan o'sha davrdagi ijtimoiy-psixologik kayfiyatni namoyish qilmoqda. Ayniqsa, yoshlikdan mehnatga tarbiyalanayotgan Usmonning ruhiyatida kelajakka bo'lgan katta umid va ishonch barq urib turganligini bilish qiyin emas! Negaki, Usmon o'zining mehnati evaziga hayot kechirishni maqsad qiladi. Bechora onaizorning mehr-shafqati, nozik qo'larini ushlab, erkalashlari har qanday o'quvchini asar mohiyatida aks etgan falsafani anglashga zamin hozirlaydi.

Qahri qattiq otaning koyishlari ham haqqoniy ifodalangan. Sabab: jamiyat hayotining uzil-kesil o'zgarishlarga yuz tutishi, nihoyatda og'ir turmush kechirishi, ikkinchi jahon urushining xalqlar boshiga solgan kulfatlari o'sha davr odamlari ruhiyatidagi evrilishlar shular jumlasidandir.

XULOSA

Yashar Kamol – folklor an'analarni ustalik bilan o'z asarlarida qayta inkishof qildi. Turk xalq og'zagi ijodining go'zal namunalari, bolalik va uning orzu-umidlari har bir qissa va romanlarida samimiy ifodasini topdi. Chunonchi, turk hikoyachiligida an'anaviyslik xalq og'zaki ijodidan rohatlanish, har qanday davr uchun adabiy mavzularning serqatlamligi fikrimiz yorqin dalilidir.

"Issiq kunda" hikoyasi yozuvchining bola haqidagi tasavvurlari, bolalikning rangin lahzalari boshqa qissa va romanlariga ham ko'chib o'tgan. Ayniqsa, "Ilonni o'ldirsalar", "Ozg'in Memed" romanlaridagi falsafiy-psixologik vaziyat, qahramon ruhiyatidagi azim evrilishlar yozuvchi uslubiga xos chuqur dramatik, tragik ifodalarda yanada qabarib ko'rinadi. Shuni qayd etish lozimki, yozuvchi har bir hikoyasida – bosh qahramonni o'z qismatidan ayro tasavvur qilmaydi. Yashar Kamol ruhiyatida aks etgan hayot falsafasi o'z asarlarida badiiy obrazlilikni, tasvir prinsilarida jozib bir tarzda gavdalanadi. Zero, yozuvchi o'z olamini qayta hikoya qilib bermaydi, unga munosabat bildiradi, xolos!

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Кенжаева П. XX аср турк ҳикоячилигининг тараққиёт тамойиллари. www.kknews.uz/uz/15897.html
2. <https://ziyouz.uz/jahon-nasri/yashar-kamol/yashar-kamol-issiq-kunda-hikoya/>